Ольга Яловенко
к. філол. н., доцент, доцент кафедри
англійської мови та методики її навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

КУЛЬТУРНИЙ КОД ЯК ЗАСІБ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Повага до інших культур – одна з найважливіших цінностей людства. Це завдання глобалізованого світу, яке має наднаціональний характер. *Актуальність* обраної теми можна пояснити тим, що розуміння культурного коду інших націй є інструментом для взаємодії, поваги, встановлення конструктивного діалогу культур тощо.

Культурний код – «це закодована інформація, яка дозволяє ідентифікувати культуру. Це набір характеристик, які дозволяють зрозуміти поведінкові реакції та особливості культури» [2, с. 44]. Культурний код як елемент простору культури є маркером ідентичності як окремої особистості, так і всієї нації. Це – трансляція культури, мови, історії, менталітету вербальними та невербальними засобами. Джерелом інформації про культурний код можуть бути матеріальні та нематеріальні цінності, мова, література, природа, їжа, професія, релігія тощо.

Зауважимо, що культурні коди найтісніше пов'язані з мовою, «оскільки саме мова інтерпретує культурні символи через систему літер, звуків, знаків пунктуації. Саме мова дозволяє обмінюватися інформацією, передавати знання, фіксувати традиції, духовну спадщину різних культур» [1, с. 54].

Культурний код можна інтерпретувати також засобами невербальної комунікації. Одиниці номінації несловесної поведінки є важливою основою художнього письма. Вони є засобом створення цілісного образу літературного героя, а також реалізації усіх інтенцій автора в тексті твору. Проте, неможливо не помітити брак уваги з боку літературних критиків до засобів невербальної комунікації. Часто при аналізі художніх творів увага дослідників спрямовується в основному на інтерпретацію комунікативної поведінки героїв, на їх стосунки з

Created by Universal Document Converter

іншими, на характеристику їх дій та вчинків, проте невербальна комунікація залишається поза увагою, і відтак аналіз художнього твору не є цілісним.

Під час передачі паралінгвістичної комунікації мовні одиниці додатково передають їх інтерпретації (емоційні, прагматичні, суб'єктивні тощо). Паралінгвістичні засоби присутні на різних рівнях комунікації, і саме вони надають максимальну насиченість як змістовій, так і емоційній інформативності. При аналізі художнього твору важливим є не лише аналіз способів відображення невербальної поведінки героїв, але й її роль у створенні образу персонажа.

Наша **мета** – розглянути несловесні засоби комунікації з погляду їхньої знаково-системної організації в художньому творі.

Предметом нашого дослідження є твори американської письменниці бенгальського походження Джумпи Лагірі, зокрема роман "Тезка" ("The Namesake", 2003), повість "Хема і Каушик" ("Hema and Kaushik", 2008), оповідання "У пані Сен" ("Mrs. Sen's", 1999) та інші.

Як відомо, спілкування здійснюється не тільки шляхом обміну мовними знаками, але й за допомогою свідомого порушення правил мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, жестів, міміки, пози, інтонації тощо. У такий спосіб невербальні компоненти є невід'ємною та важливою частиною будь-якого комунікативного акту. Саме позамовні чинники забезпечують цілісність процесу спілкування та його успішність.

Особливо нагальною проблема передачі невербальної інформації втілена у філологічному напрямі; вкрай необхідною вона є для художньої літератури, яка відображає дійсність у всіх її виявах. Герої творів живуть, спілкуються, переживають певні емоції, демонструють своє ставлення до інших. Письменник визначає, осмислює і зображає всі виразні моменти буття своїх героїв: не тільки вчинки та слова, але й інтонацію, жести, міміку, пози, погляд тощо.

У символічному обмінному процесі люди з різних культурних суспільств (у нашому випадку це азійські іммігранти першого та другого поколінь та корінні американці) кодують і розшифровують усні та невербальні повідомлення в різних значеннях. Проте неправильне символічне «розшифрування» невербальної

Created by Universal Document Converter

інформації може створювати культурні бар'єри, які виникають через відмінності в способах життя, соціальному стилі, традиціях, світогляді, філософії, релігії.

В танскультурному тексті письменниці важливу роль відіграє саме невербальна комунікація персонажів, художня предметна деталізація, поетика імені, в якій втілюється індійська ідентичність. Д. Лагірі цікаво розкриває символічний зміст деталей, яскраво демонструючи, як в них викарбовується психологічний стан героїв (наприклад в оповіданні «Тлумач хвороб» помічаємо, що розсипаний рис місіс Дас ототожнюється з розколеною на шматки ідентичністю героїні; свіжа риба, яку постійно покупає пані Сен, головна героїня оповідання «У пані Сен», є символом індійського дому в Америці тощо).

Невербальна комунікація у різних народів має свої специфічні характеристики. У творчості Д. Лагірі присутні такі види невербальної комунікації, які інтерпретуються як «свій» культурний код:

- кінесика (наука про жести і жестові рухи): "Mr. Das gives his hand in the American way, while Kapasi crosses his arms over his chest" ("Interpreter of maladies"), "After his father's death, Gogol wears white clothes and shaves his head" ("The Namesake");
- гастика (наука про знаковість їжі в комунікативних функціях, про прийом їжі, про культурні та комунікативні функції напоїв та частувань): "Friends used to sit on the floor with their legs crossed and eat with their hands" ("The Namesake"), "Chitra hovered over my father and me and the girls, eating privately after we were done, the way our maids would in Bombay" ("Unaccustomed Earth");
- ольфакція (наука про мову запахів і роль запахів у комунікації): "Despite the American way of life with Parul, the smell of Indian dishes is clearly heard in his father's house", "Hema's mother spends most of her day in the kitchen and after cooking two dozen of dishes, the room especially smells with lamb curry and pulao" ("Unaccustomed Earth"), "While preparing a turkey for Thanksgiving, Ashima can't help but adds "her" spices to the dishes, she learnt to roast turkeys, albeit rubbed with garlic and cumin and cayenne" ("The Namesake"), "From where Eliot sat on the sofa he could detect her curious scent of mothballs and cumin", "The room was filled with an

Created by Universal Document Converter

intense smell of mothballs",“Then what's in the bag?" – “A fish", Mrs. Sen replied. “The smell seems to be bothering the other passengers" (“Interpreter of Maladies");

- аускультація (наука про слухове сприйняття звуків і аудіальну поведінку людей в процесі комунікації): “Ashima hears a man's voice: “I love you, sweetheart". Words Ashima has neither heard nor expects to hear from her own husband; this is not how they are" (“The Namesake"), “Another day she played a cassette of people talking in her language – a farewell present, she told Eliot, that her family had made for her. As the succession of voices laughed and said their bit, Mrs. Sen identified each speaker. “My third uncle, my cousin, my father, my grandfather". One speaker sang a song. Another recited a poem. The final voice on the tape belonged to Mrs. Sen's mother" (“Interpreter of Maladies");

- окулесика (наука про мову очей і візуальну поведінку людей під час спілкування): “Ashima blushes when she accidentally makes eye contact with her future husband", “That's not really me". Gogol wants to excuse himself, to raise his hand and take a trip to the lavatory, but at the same time he wants to draw as little attention to himself as possible. And so he sits, avoiding eye contact with any of his classmates, and pages through the book" (“The Namesake");

- гаптика (наука про мову торкань і тактильної комунікації): “He and Sonia met by chance, at a café on Newbury Street. Seeing them together, sneaking into the hallway so that they could kiss freely, holding hands discreetly as they sat at the table, Gogol had been oddly envious" (“The Namesake"), “Please put it on", Rohin asked, suddenly standing behind her. He pressed his face against her, clasping her waist with both his thin arms" (“Interpreter of Maladies"). В той же час помічаємо відсутність тактильної комунікації, що породжує символічну «прірву» між героями: “Eliot looked through the tiny window in the camera and waited for Mr. and Mrs. Sen to move closer together, but they didn't. They didn't hold hands or put their arms around each other's waists. Both smiled with their mouths closed" (“Interpreter of Maladies").

Не менш важливу роль у поетиці письменниці відіграє деталь як символ індійської культури, як «свій» окремий код. У процесі невербальної комунікації деталь особливо показова:

Created by Universal Document Converter

- “When *a letter* arrives from India, Mrs. Sen mentally rereads each word several times” (“Interpreter of Maladies”). Лист як важлива деталь «свого» символізує прив’язаність героїні до індійського життя. Пані Сен розуміє, що насправді все це лише копія, адже їй бракує справжнього спілкування;
- “Every day she buys fresh *fish*” (“Interpreter of Maladies”). Як і паперовий лист, риба символізує любов пані Сен до дому, який їй довелося залишити позаду; «лише пристрасть героїні до свіжої риби, продукту, який втілює в собі «інше» минуле, яке вона втратила – це спроба зберегти індійське життя, хоча і американську рибу пані Сен не сприймає, адже це не та риба, до якої вона звикла в Індії» [3, 139]. Риба – це також можливість побути «вдома» хоча б на рівні побутових деталей;
- “Ashima has ten *bracelets* on each hand” (“The Namesake”). У цьому контексті деталь пов’язана з культурною приналежністю: близько двадцяти браслетів, які героїня звикла носити, говорять про індійську культуру, і про те, що героїня заміжня;
- “Hema mentions *a gold bracelet* given to her by her grandmother, which she has not taken off since she was ten (even at night). She understands that in a few weeks she will wear a wedding sari and will have twenty gold bracelets on her hands” (“Unaccustomed Earth”). Заміжні індійки мають декілька ознак та відмінностей. Це спеціальні шлюбні прикраси – сережки, намиста і браслети. Незаміжні дівчата не мають права носити браслети, а вдови носять їх лише на одній руці. Саме тому розуміємо чому після смерті чоловіка Ашима (роман «Тезка») носить браслети лише на одній руці.

Іншим «своїм» кодом є концепт мовчання. У творах письменниці є багато прикладів внутрішнього монологу героїв. Перебуваючи наодинці, вони сумують за своїм домом, і водночас «спілкуються» умовно: за допомогою своїх деталей. Концепт мовчання (“chimmoku concept”) розширюється за рахунок культурлогічної складової: іммігранти мовчать не через гнів чи незгоду з чимось, а через свою культурну «інакшість», ізольованість (як фізичну так і уявну), та через мовний бар’єр. У такий спосіб мовчання стає компонентом умовного

Created by Universal Document Converter

спілкування зі «своїми», і представляє «фікціональну» дійсність як художнє явище. Тиша або незвуки сприймаються як жести, які виникають в процесі невербальної комунікації. Ці безшумні мовні альтернативи можна кваліфікувати за допомогою поведінки тіла та будь-якої іншої невербальної діяльності (почервоніння, сльози, емоції тощо).

Причини мовчання представлені явно, відкрито, за допомогою зображення внутрішніх переживань героїв. В цьому контексті важливою є невербальна комунікація, коли мовою тіла та мовчанням можна сказати знано більше. Фізично герої тут, в Америці, але насправді вдома, в Індії, за тисячу миль. У такий спосіб образ квартири поряд з ознакою лімінальності синонімічний лексемі пастки, ув'язнення, клітки, з якої хоче вирватися герой. В романі «Тезка» лімітований простір тотожний стану транзитності, порубіжжя, коли ти вже не там, але ще і не тут: "Though they are home they are disconcerted by the space, by the uncompromising *silence* that surrounds them. They still feel somehow in transit, still disconnected from their lives, bound up in an alternate schedule, an intimacy only the four of them share". Саме Ашима найбільше відчуває стан транзитності, який реалізується шляхом мовчання: "On more than one occasion he has come home from the university to find her morose, in bed, rereading her parents' letters. Early mornings, when he senses that she is *quietly crying*, he puts an arm around her but can think of nothing to say, feeling that it is his fault, for marrying her, for bringing her here".

Незвична тиша американської квартири співставляється з завжди гамірним будинком в Індії: "Though she *says nothing* for a while, he knows what his mother is thinking, that he is willing to go on vacation with someone else's parents but not see his own". У цьому прикладі показано важливість тиші: тут і без слів все зрозуміло.

Одиниці номінації несловесної поведінки є вагомим складником не тільки системи мови, але й художнього мовлення, що виступає засобом створення образу літературного героя й реалізації намірів автора в тексті твору. Присутність невербальних засобів у художньому творі дозволяє «читати між рядками», розшифровувати інформацію, закладену автором і глибше розуміти не лише зовнішній, але і психологічний портрет героя. Саме засобами паралінгвістики

Created by Universal Document Converter

автор сповна передає образ героя, наближає художній світ до реальності. Звичайно, комунікативні функції сигналів мови тіла пов'язуються з контекстом, в якому і відбувається це спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Желуденко М.О., Сабітова А.П. Мова як індикатор моральних цінностей та чинник формування культури нації. Мова та мовлення: фундаментальні парадигми розвитку: кол. моногр. / за ред.: Калинюк Т.В., Боднарчук Т.В. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2021. С. 54-65.
2. Кліменкова А. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій у сфері споживання. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 42-49.
3. Яловенко О. Специфіка осмислення проблеми гендерних стосунків у творчості Джумпи Лагірі. *Збірник наукових праць «Філологічні трактати»*. 2020. Том 12, № 2. С. 136-143.
4. Lahiri J. Interpreter of Maladies. New York. Houghton Mifflin Co., 1999. 198 p.
5. Lahiri J. The Namesake. A Mariner Book. Boston : Houghton Mifflin Co., 2004. 195 p.
6. Lahiri J. Unaccustomed Earth. New York, Toronto : Manotosh Biswas, 2008. 331 p.

Created by Universal Document Converter